

К.філол.н., доц. Сидоренко В.В.

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Художньо-естетична спрямованість розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти

Коли мова йде про художньо-естетичний сутнісний аспект професійної діяльності словесника-україніста, то звернення до нього в педагогічному контексті передбачає мистецтво як дієвий засіб різнобічного гармонійного розвитку особистості вчителя і учнів на основі формування естетичних потреб і духовно-світоглядних позицій, збагачення художньо-естетичного досвіду, забезпечення цілковитої художньо-естетичної самореалізації протягом усього життя. Мистецтво при цьому усвідомлюється як «естетичне освоєння світу, конкретно-чуттєве відображення дійсності за допомогою художніх образів» [4, с. 149], «скарбниця найвищих досягнень людства, система образно представлених духовних цінностей, яка, засвоюючись особистістю, оберігає її від негативного впливу масової культури, агресивної реклами, засобів масової інформації, що поширюють ідеї насильства, жорстокості, бездуховності» [2, с. 264]. Кожен вид мистецтва має особливі, історично вироблені матеріальні засоби створення художніх образів. Мова і література як вид мистецтва відображає життя за допомогою слова, а також художньо-естетичного і виконавського прояву педагогічної майстерності вчителя-словесника.

Художньо-естетичний компонент професійної діяльності посідає особливе місце в структурі педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури, оскільки є головним вектором розвитку освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту загальної середньої освіти на гуманістичних, аксіологічних та естетичних творчих засадах. В контексті вимог оновленої освітньої парадигми специфічними детермінантами педагогічної майстерності для представників даної спеціальності виступають художньо-естетична спрямованість особистості, емоційна чутливість, сприйнятливність до

естетичної глибини і виразності української мови як феномену людства й витвору народу, чуттєвість до стильового, ритмічного багатства художнього твору, емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, людини і навколишнього світу. Для того щоб літературний твір прорецитувати і витлумачити за законами мистецтва, зокрема вплинути на почуття, уяву і розум учнів, викликати хвилювання і переживання, сприяти естетичному задоволенню від усного українського слова тощо, учитель української мови і літератури за функційною роллю має бути *естетом*, який бачить, чуттєво сприймає і сповідує красу, художність, довершеність мистецьких форм, гармонію навколишньої дійсності, любить поетичне, гарне і прекрасне в житті і мистецтві та прагне якнайповніше утверджувати їх в навчально-виховному процесі. Недаремно феномен естетичності витлумачується І.А. Зязюном [2, с. 642] як необхідне постійне вміння вчителя-майстра включати в процес педагогічної дії позитивні почуття прекрасного і піднесеного, наповнюючи дію потребою-спонукою кожного учня до набування статусу суб'єкта педагогічної дії.

Важливість художньо-естетичного конституента в структурі педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури зумовлена самою природою навчального предмета, де пріоритет надається емоційно-чуттєвій і художньо-естетичній сферам діяльності. Зокрема об'єктом вивчення в літературі є художній твір, його естетична природа, духовно-етична сутність; навчання української мови учнів основної і старшої школи спрямовано на вироблення здатності діставати естетичне задоволення від сприймання усного українського слова, читання художньої літератури українською мовою, прилучення школярів до загальнолюдських цінностей тощо. Уроки української мови і літератури насичені емоціями пізнання словесної творчості, дійсності, людського життя через їх естетичне, конкретно-чуттєве відображення. Тобто викладання предмета відбувається у форматі загального мистецького контексту, в якому створювався художній твір, а також міжпредметних зв'язків. Це спричинює відповідну організацію уроків словесника-майстра, на яких відбувається не поверхневе знайомство з художнім твором, а контакт із ним, процес його

свідомого осягнення, вибух комунікативних, інтелектуальних емоцій, переживань і почуттів, зокрема симпатії та антипатії, атракції, прихильності, задоволеності, гордості, причетності, почуття власного «Я». На підтвердження слухності висловленого твердження слугують роздуми В.А. Кан-Калика і В.І. Хазана [3, с. 34]: «...виховання мистецтвом не можна звести до естетичного милування досконалою художньою формою, як не можна моральне формування особистості дитини перетворити на односкладний процес «висіювання» з літературного твору «позитивних» прикладів. Утилітарність також протипоказана мистецтву, як неприйнятним для шкільного уроку є літературознавчий академізм».

Складний і неоднозначний процес творчого осягнення творів літератури як виду мистецтва ґрунтовно описано Л.С. Виготським [1, с. 278]: «...художній твір доступний сприйняттю далеко не кожного і сприйняття художнього твору являє собою важку й втомливу психічну роботу. Напевно, художній твір сприймається не при голій пасивності організму й не одними вухами чи очима, але засобами найскладнішої внутрішньої діяльності, в якій споглядання і слухання є тільки першим моментом, поштовхом, основним імпульсом». З одного боку, вчителю шляхом умілого і цілеспрямованого використання виражально-зображувальних засобів мови спочатку треба словесно унаочнити описані автором предмети, явища, події, художні образи, активізуючи весь арсенал суб'єктного досвіду учнів, навчити почувати, уявляти, мислити, творити, фантазувати на основі сприйнятого, прогнозувати подальший хід подій, а з іншого, віртуозно точно передати художньо-естетичну концепцію письменника чи поета, певну життєву, естетичну і мистецьку позицію, ціннісні пріоритети, відтворити емоційний тон відчуттів і вражень під час рецитації художніх творів. Словесник-майстер здійснює спеціальну організацію впливу на емоційно-чуттєву сферу, апелюючи до зорових та емоційних образів, уяви, мислення, мовлення, добираючи з художніх текстів і комунікативно-ситуативних вправ логічні та моральні протиріччя, розв'язання яких викликає переживання, вимагає вибору певного способу поведінки, актуального в

етичному і пізнавальному аспектах. Таким чином, учитель української мови і літератури допомагає дитині досягнути систему естетичних емоційно-образних механізмів, настроєво відчувати, пережити літературний твір разом із автором, намалювати в уяві описи чарівної української природи, які часто виступають психологічним тлом для вмотивованості вчинків персонажів: «Пережитий твір мистецтва може дійсно розширити наш погляд на будь-яку галузь явищ, змусити нас дивитися на неї по-новому, узагальнювати й об'єднувати часто зовсім розрізнені факти. Справа в тому, що, як будь-яке сильне переживання, естетичне переживання створює дуже відчутну установку для наступних дій і, звичайно, ніколи не проходить безслідно для нашої поведінки. Дуже правильно багато хто порівнює поетичний твір з акумулятором або накопичувачем енергії, який витрачає її потім. Точно так же і будь-яке поетичне переживання ніби накопичує енергію для майбутніх дій, дає їм новий напрям і змушує дивитися по-новому на світ» [1, с. 286].

Учитель-словесник, який досяг високого рівня педагогічної майстерності в його художньо-естетичному прояві, здійснює творчу професійну діяльність шляхом проведення уроків краси, мистецьких лекторіїв, зустрічей з митцями, народними майстрами, відвідування музеїв, виставок, екскурсій, організації роботи мистецьких гуртків.

Художньо-естетична спрямованість педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури вимагає від педагога володіння на високому рівні наступними складниками, як-от: 1) *естетична культура словесника*, що включає наявність художньо-естетичного досвіду, сформовану систему естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного осягнення художніх образів, сприймання явищ дійсності і творів мистецтва, потребу вносити досконалі мовно-мовленнєві зразки, прекрасне в навчально-виховний простір, бачити і відчувати красу, багатство, мелодійність української мови, бути непримиренним до будь-яких порушень літературних норм; 2) *естетичні почуття*, які визначають психічну здатність учителя української мови і літератури естетизувати повсякденне життя, тобто сприймати людину (учня,

суб'єктів професійно-педагогічної взаємодії, автора художнього твору чи літературного персонажа), конкретні вчинки, дії, моральні принципи тощо, предмети, явища навколишнього світу з погляду краси, досконалості, сприяти засвоєнню і наслідуванню найкращого; 3) *естетичні здібності* як система якості особистості, «яка володіє силою, перетворює матеріальну дійсність в духовно-ціннісний смисл, а естетичний досвід, зокрема знання, судження, смаки, переводяться в площину художньо-педагогічної діяльності, стають знаряддям її ефективного здійснення» [Псих.-пед., с. 134-135]; 4) оперування *принципами* (єдність загальнолюдського, національного і регіонального компонентів, цілісність, полікультурність, поліхудожність, комплексність, варіативність, спрямованість на художньо-естетичну самореалізацію і под.) і *прийомами мовно-літературної естетичної освіти*, що спрямовані на формування гуманістичних якостей, здатності сприймати і перетворювати навколишню дійсність за законами краси і мистецтва; 5) *естетична свідомість*, яка є художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичні сприйняття, почуття, переживання, судження та виражається в естетичних поглядах і творчій діяльності вчителя української мови і літератури; 6) *художньо-естетичний смак* як історично зумовлена здатність, породжена виробничо-творчою діяльністю [4, с. 90] учителя-словесника, що уможливорює виділення, знаходження, розуміння і поцінування прекрасного, довершеного, естетичних властивостей художньої літератури, мови, явищ природи і навколишньої дійсності, а також самостійне створення вартісних зразків мовно-літературної творчості за законами художнього мистецтва і краси; 7) *естетичний ідеал*, що передбачає здатність словесника-майстра включати в процес педагогічної дії естетичні почуття радості, задоволення, прекрасного і піднесеного, привносити високі зразки героїчного, довершеного в конкретних життєвих і поведінкових моделях; 8) *естетична поведінка*, яка є втіленням зразкового, майстерного у вчинках самого вчителя української мови і літератури, його вербальному і невербальному іміджі, організації професійно-педагогічної взаємодії із суб'єктами навчально-виховного процесу. Усі складники художньо-естетичної

спрямованості професійної діяльності словесника взаємопов'язані та органічно входять в облігаторний компонентний ряд розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури.

Отже, в умовах післядипломної освіти художньо-естетичний напрям підготовки і перепідготовки вчителя української мови і літератури має зреалізовуватись шляхом проведення спеціальних спецкурсів, факультативів, лекторіїв, навчальних тренінгів, майстер-класів тощо, адже «естетично виховати кого-небудь – означає створити у цієї особи постійний і правильно діючий канал, що відводить і відволікає на корисні потреби внутрішній натиск підсвідомого» [1, с. 283]. За допомогою окреслених форм роботи в їх системній і послідовній реалізації можна сформувати справжнього поціновувача краси і мистецтва, творчу індивідуальність, естетично розвинену й ерудовану особистість, словесника-майстра, який уміє організувати нешаблонний, оригінальний, самобутній урок, глибокий і самобутній за змістовим наповненням, інноваційний за структурою, що приносить насолоду і відкриття кожного суб'єкта, розкриває закони художнього пізнання дійсності, мистецтва слова, мислення, природи і суспільного життя.

Література

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология [Текст] / Лев Семёнович Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Кан-Калик, В.В. Хазан, В.И. Психолого-педагогические основы преподавания литературы в школе [Текст] : уч. пособ. для студентов пед. ин-тов / Виктор Абрамович Кан-Калик, Владимир Ильич Хазан. – М.: Просвещение, 1988. – 255 с.
4. Куньч З. Риторичний словник [Текст] / Зоряна Куньч. – К.: Рідна мова, 1997. – 341 с.
5. Сидоренко В.В. Сучасний учитель української мови і літератури як агент соціокультурних змін: інноваційні ролі і функції в післядипломному просторі / Materiály VIII mezinárodní vědecko-praktická konference «Dny vědy-2012» (27 března-05dubna 2012 roku). – Díl 31. Pedagogika: Praha. Publishing House «Education and Sciencs» s.r.o – С. 33-36.